

STRAFRECHT**STRAF(PROCES)RECHT**

AAK20199019

Prof.mr. J.H. Crijns & mr.dr. M.J. Dubelaar

Wetgeving*1 Staatsblad*

Stb. 2019, 413 – *Wet aanscherping aansprakelijkheid ernstige verkeersdelicten*

Op 5 november jl. stemde de Eerste Kamer in met het Wetsvoorstel aanscherping aansprakelijkheid ernstige verkeersdelicten (*Kamerstukken I 2018/19, 35086, A*; zie voor een bespreking van het (concept)wetsvoorstel *KwartaalSignaal* 147 en 150). Zoals de naam al doet vermoeden, strekt deze wet ertoe een strengere strafrechtelijke aanpak van ernstige verkeersdelicten mogelijk te maken. Daarbij gaat het vooral om het aanscherpen van de aansprakelijkheidsstelling voor gevaarlijk rijgedrag dat – ondanks de grote risico's – zonder ernstige gevolgen is gebleven. Hiermee wordt beoogd het 'strafgat' te verkleinen tussen (zeer) gevaarlijk rijgedrag zonder en (zeer) gevaarlijk rijgedrag met gevolgen. Zo wordt de maximale straf op gevaarlijk rijgedrag (art. 5 WVV 1994) verhoogd van twee naar zes maanden, ongeacht of dit gedrag heeft geleid tot schade of letsel. Daarnaast wordt een nieuwe strafbaarstelling in artikel 5a WVV 1994 ingevoerd voor 'zeer gevaarlijk rijgedrag' dat weliswaar zonder gevolgen is gebleven, maar waarvan wel levensgevaar of gevaar voor zwaar lichamelijk letsel voor een ander te duchten was. Dergelijk zeer gevaarlijk rijgedrag kan worden bestraft met maximaal twee jaar gevangenisstraf. Ingeval dergelijk rijgedrag wel een ernstig ongeluk tot gevolg heeft, kan de verdachte worden gestraft met maximaal zes jaar gevangenisstraf. Aan welk type gedragingen dan zoal moet worden gedacht, wordt in de nieuwe bepaling geëxpliciteerd, waarbij onder meer worden genoemd: gevaarlijk inhalen, negeren van een rood kruis, niet verlenen van voorrang, te hard rijden, bumperkleven, door rood rijden, spookrijden en het vasthouden van een mobiele telefoon. Ook is ingevolge lid 2 bij de toepassing van deze nieuwe bepaling van belang de vraag of de verdachte ten tijde van deze gedragingen al dan niet onder invloed verkeerde in de zin van artikel 8 WVV 1994.

Voornoemde opsomming van zeer gevaarlijke gedragingen dient tegelijkertijd ook een ander doel, te weten om het begrip roekeloosheid uit artikel 175 lid 2 WVV 1994 meer handen en voeten te geven, een begrip dat zoals bekend in de jurisprudentie van de afgelopen jaren voor de nodige onduidelijkheid heeft gezorgd, mede door de strenge criteria die de Hoge Raad in dat verband hanteert. Daartoe wordt in artikel 175 lid 2 WVV 1994 voortaan bepaald dat van roekeloosheid in elk geval sprake is als

het gedrag tevens als een overtreding van artikel 5a WVV 1994 kan worden aangemerkt. Tot slot worden ook de strafbedreigingen voor delicten als het verlaten van de plaats van een ongeval (art. 7 WVV 1994), rijden onder invloed (art. 8 WVV 1994) en rijden zonder (geldig) rijbewijs (art. 9 WVV 1994) verhoogd en wel van drie maanden naar één jaar gevangenisstraf. In zijn totaliteit wordt hiermee een forse aanscherping van de strafrechtelijke aansprakelijkheid voor verkeersdelicten bewerkstelligd; hoe een en ander zich in de praktijk van de strafrechtspleging vervolgens vertaalt wat betreft strafeisen en straftoemeting zal de komende jaren moeten blijken. De wet treedt op 1 januari 2020 in werking.

*2 Conceptwetgeving**Conceptwetsvoorstel uitbreiding taakstrafverbod*

Onlangs heeft de minister het voornemen geuit de mogelijkheden voor het opleggen van een taakstraf verder te willen beperken in gevallen van geweld tegen personen met een publieke taak door aan artikel 22b lid 1 Sr een nieuw onderdeel toe te voegen waaruit volgt dat een taakstraf niet kan worden opgelegd bij 'een van de misdrijven omschreven in de artikelen 300 tot en met 303, indien het misdrijf wordt gepleegd tegen een persoon in de uitoefening van een publieke taak in het kader van de orde of veiligheid'.

Het conceptwetsvoorstel uitbreiding taakstrafverbod (te raadplegen via www.internetconsultatie.nl/taakstrafverbod) is een volgende stap in het streven harder op te treden tegen geweld tegen politieambtenaren en hulpverleners, zoals ambulancemedewerkers en brandweerlieden. Zij verdienen volgens de conceptwetgever extra bescherming omdat zij niet zelden optreden onder omstandigheden van acuut dreigend gevaar, waarbij terugtreden bij geweldpleging niet mogelijk is zonder dat dit mogelijk ernstige gevolgen heeft (concept-MvT, p. 1). Het gaat in het voorstel om die personen 'die bij de taakuitoefening niet de ruimte hebben ervoor te kiezen zichzelf in veiligheid te brengen', omdat hun taakuitoefening nu juist handelend optreden vereist (concept-MvT, p. 4). Eerder zijn reeds andere maatregelen getroffen om geweld tegen politieambtenaren en hulpverleners in te dammen, zoals de introductie van (super)snelrecht (met introductie van een bijbehorende zelfstandige grond voor voorlopige hechtenis in art. 67a lid 2 sub 4 Sv) en de verhoging van strafeisen van het Openbaar Ministerie die tot wel drie keer zo hoog kunnen uitvallen als in andere geweldszaken (concept-MvT, p. 2).

Naast een aantal specifiek genoemde delicten in de sfeer van de zedenmisdrijven (art. 22b lid 1 onder b Sr), vallen thans bepaalde vormen van geweld reeds onder het taakstrafverbod, namelijk wanneer zij te scharen zijn onder een delict waarop een strafbedreiging van minimaal zes jaar gevangenisstraf is gesteld en dat een ernstige inbreuk op de lichamelijke integriteit van het slachtoffer tot gevolg heeft gehad (art. 22b lid 1 sub a Sr). Met de voorgenomen uitbreiding van artikel 22b Sr valt in feite elke vorm van geweldsuitoefening tegen personen met een publieke taak

onder het taakstrafverbod, ook wanneer het strafmaximum lager ligt dan de genoemde zes jaar gevangenisstraf en ongeacht de ernst van de gevolgen (concept-MvT, p. 5). Wat betreft de minister is bij dit type geweld ‘de enige passende sanctie er één die leidt tot vrijheidsbeneming’ (concept-MvT, p. 4).

Er kunnen echter vraagtekens worden gesteld bij de effectiviteit van dit voorstel. Is het daadwerkelijk zo dat de rechter in gevallen als de onderhavige vaak een taakstraf oplegt en zo ja, welke overwegingen heeft de rechter dan? En zal deze aanscherping van het taakstrafverbod ertoe bijdragen dat de rechter wezenlijk anders gaat straffen in dergelijke gevallen? Er zijn immers mogelijkheden om dit taakstrafverbod te omzeilen, althans van zijn scherpte te ontdoen door de taakstraf te combineren met een gevangenisstraf van (zeer) beperkte duur (zie ook het WODC-rapport van J. de Ridder e.a., *Evaluatie wet beperking oplegging taakstraffen*, Groningen: Pro Facto 2018, p. 74). Tegelijkertijd mogen we veronderstellen dat rechters thans bij lichte vormen van geweld tegen publieke personen onder omstandigheden wel degelijk op de taakstraf terugvallen. Zij worden na een eventuele wetwijziging verplicht dit in ieder geval te combineren met een gevangenisstraf van minimaal één dag. Of dat ook gaat helpen bij het indammen van het geweld tegen politieambtenaren en hulpverleners is de vraag, maar daar is het de minister klaarblijkelijk ook niet (primair) om te doen. Het lijkt vooral een principiële kwestie, waarbij de minister zich opnieuw uitlaat over de plaats van de taakstraf in het Nederlandse sanctiearsenaal. Deze is blijkens de toelichting op het voorstel echt alleen bedoeld voor ‘de naar verhouding lichtere strafbare feiten’ en niet passend bij ‘elke vorm van fysiek geweld’ tegen personen met een publieke taak (concept-MvT, p. 3).

Jurisprudentie

HR 24 september 2019, ECLI:NL:HR:2019:1414 – Gebruik van beeld- en geluidsopnamen voor het bewijs

Steeds vaker wordt in het strafproces gebruik gemaakt van beeld- en geluidsopnamen voor de bewijsbeslissing. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan opnamen van het delict die zijn gemaakt met vaste camera’s op straat of met behulp van mobiele telefoons van omstanders, maar ook aan opnamen van verhoren bij de politie. De rechter kan van de inhoud van deze beeld- en geluidsopnamen kennisnemen door deze zelf te bekijken of te beluisteren of door het lezen van een proces-verbaal van bevindingen van politie waarin is beschreven wat er op de opnamen te zien of te beluisteren valt. Wanneer de rechter vervolgens besluit de inhoud van de beeld- of geluidsopnamen ook daadwerkelijk voor het bewijs te gebruiken, dan kan hij in de bewijsmotivering ofwel verwijzen naar het proces-verbaal van bevindingen ofwel naar zijn eigen waarneming als bedoeld in artikel 340 Sv. De opnamen zelf zijn namelijk geen bewijsmiddel, dus de verwijzing daarnaar dient altijd via een ‘omweg’ te geschieden.

Indien de rechter de opnamen via de eigen waarneming wil gebruiken, dan geldt als uitgangspunt dat dit materiaal op het onderzoek ter terechtzitting moet worden getoond of beluisterd (vgl. in dit verband ook de formulering van art. 340 Sv). Immers, de andere procesdeelnemers moeten die bewuste waarneming ook kunnen doen en de gelegenheid krijgen om zich daarover uit te laten. Het bekijken van camerabeelden of het beluisteren van geluidsopnamen ter terechtzitting is echter vaak een tijdrovende aangelegenheid. Indien de opnamen tot de processtukken behoren en voor alle procesdeelnemers voorafgaand aan het onderzoek ter terechtzitting te bekijken of beluisteren zijn, is het de vraag of het gezamenlijk bekijken of beluisteren van de opnamen op het onderzoek ter terechtzitting altijd daadwerkelijk nuttig is en of onder omstandigheden niet kan worden volstaan met het kort voorhouden van de inhoud daarvan zoals dat ook met andere typen bewijsmateriaal gebruikelijk is (zie art. 301 lid 3 Sv). Deze laatste vraag heeft de Hoge Raad onlangs definitief bevestigend beantwoord (zie hierover eerder HR 17 oktober 2017, *NJ* 2018/35, m.nt. N. Rozemond).

In zijn arrest van 24 september 2019 stelt de Hoge Raad dat onder bepaalde omstandigheden de eigen waarneming van opnamen die buiten het onderzoek ter terechtzitting is gedaan voor het bewijs kan worden gebruikt en geeft hij aan onder welke voorwaarden dit mogelijk is. Dit is blijkens de overwegingen van de Hoge Raad in r.o. 2.5.5 het geval indien:

‘(i) die opname tijdens het onderzoek op de terechtzitting aan de orde is gesteld, (ii) de verdediging en het openbaar ministerie van die opname kennis hebben kunnen nemen en (iii) ter terechtzitting door de aldaar aanwezige verdachte, raadsman of vertegenwoordiger van het openbaar ministerie geen bezwaar is gemaakt tegen het niet vertonen of ten gehore brengen van die opname ter terechtzitting.’

Onder deze omstandigheden kan de rechter in beginsel volstaan met ‘een korte aanduiding of een samenvatting van de inhoud van de opname van beeld en/of geluid’ (r.o. 2.5.6). Dit ligt evenwel anders als de eigen waarneming voor de procespartijen als verrassing komt, omdat zij met die waarneming geen rekening behoeven te houden. In dat geval is de rechter wel gehouden die eigen waarneming ter terechtzitting aan de orde te stellen. De Hoge Raad verwijst hierbij naar vaste jurisprudentie op dit punt (r.o. 2.5.6).

De lijn die de Hoge Raad in de onderhavige zaak uitzet, komt overeen met de plannen die de wetgever heeft in het kader van de Modernisering van het Wetboek van Strafvordering, met dien verstande dat – in artikel 4.3.2.2 van het conceptwetsvoorstel tot vaststelling van Boek 4 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering, dat ziet op de berechting (zie www.rijksoverheid.nl) – opnamen van beeld en geluid als zelfstandig wettig bewijsmiddel worden aangemerkt, waardoor de rechter daar straks rechtstreeks in zijn beslissing naar kan verwijzen. Dat betekent overigens niet dat de opnamen helemaal niet meer ter terechtzitting hoeven te worden vertoond of beluisterd om aan het bewijs te kunnen bijdragen. Het voorgestelde artikel 4.3.1.6

schrijft immers voor dat ‘ten bezware van de verdachte geen acht wordt geslagen op processtukken bestaande uit opnamen van beeld of geluid die niet zijn vertoond of ten gehore gebracht’, tenzij de officier van justitie en de verdachte hebben ingestemd met het niet tonen van de beelden ter terechtzitting. Dat is in de kern de situatie zoals deze thans ook is.

De vernieuwing is met name gelegen in het feit dat de beeld- of geluidsopnamen een zelfstandig bewijsmiddel gaan worden. Het is echter nog niet duidelijk hoe dat straks in de praktijk zijn beslag zal moeten krijgen, aangezien de rechter een schriftelijk vonnis wijst en omzetting van beeld naar taal – zoals dat thans gebruikelijk is – ook dan onvermijdelijk lijkt. Hij zal immers toch moeten opschrijven wat hij heeft gezien of gehoord. Relevant in dit verband is het conceptwetsvoorstel Innovatiewet Strafvordering dat afgelopen zomer in consultatie is gegaan (zie hierover uitgebreider *KwartaalSignaal* 152). Als dit voorstel wordt aangenomen, dan zal vooruitlopend op de inwerkingtreding van het nieuwe Wetboek van Strafvordering worden geëxperimenteerd met het rechtstreeks gebruik van beelden als bewijsmiddel (zie art. 557 van het wetsvoorstel en de bijbehorende toelichting op p. 19) en bezien worden in hoeverre het nog noodzakelijk is om in het opsporingsonderzoek de beschikbare beeld- en geluidsopnamen uit te werken in een proces-verbaal. Duidelijk is dat het aanpassen van de juridische werkwijzen aan de mogelijkheden die de techniek thans biedt, de wetgever en de praktijk voor allerlei vragen stelt.

HR 1 oktober 2019, ECLI:NL:HR:2019:1456, NJ 2019/418, m.nt. B.E.P. Myjer – Verboden invoer ayahuasca thee

Op 14 juli 2015 wordt op Schiphol een vrouw aangehouden met ruim 33 kilogram aan vloeistof in haar bagage die zij vanuit Brazilië heeft meegenomen. Het betreft zogeheten ayahuasca thee, een in Brazilië ritueel bereide drank die is bestemd voor de kerk Santo Daime in Amsterdam om te gebruiken bij erediensten van het kerkgenootschap waaraan de vrouw ook zelf deelneemt. Omdat de ayahuasca-thee DMT bevat, een middel dat staat vermeld op lijst I van de Opiumwet, is de invoer daarvan in beginsel strafbaar op grond van artikel 2 jo. artikel 10 Opiumwet. De vrouw beroept zich echter ten overstaan van de rechter op de vrijheid van godsdienst, hetgeen in eerste aanleg resulteert in een ontslag van alle rechtsvervolging. De rechtbank gaat daarbij mee in de zienswijze van de verdediging dat het handelen niet strafbaar is omdat de beperking van de godsdienstvrijheid niet noodzakelijk is in een democratische samenleving en artikel 2 en 10 Opiumwet om die reden buiten toepassing moeten blijven. De rechtbank overweegt daarbij dat het gecontroleerde en rituele gebruik van ayahuasca binnen de Santo Daimekerk in Amsterdam, slechts een zeer gering en dientengevolge aanvaardbaar gevaar voor de gezondheid oplevert nu dit gepaard gaat met toezicht en voorlichting binnen het kerkgenootschap. Het hof ziet dat echter anders en komt wel tot een veroordeling, zij het zonder de vrouw een straf op te leggen.

De Hoge Raad laat deze veroordeling in zijn arrest van 1 oktober jl. in stand. De Hoge Raad erkent weliswaar dat het verbod op de invoer van ayahuasca kan worden aangemerkt als een beperking op de vrijheid van godsdienst als bedoeld in artikel 9 lid 2 EVRM, maar is van oordeel dat deze in een democratische samenleving noodzakelijk is gelet op de risico's van dit middel voor de volksgezondheid (zie eerder in vergelijkbare zin HR 9 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ2497). Uit de jurisprudentie van het EHRM leidt de Hoge Raad voorts af dat ‘voor de beoordeling van de noodzakelijkheid van de inbreuk in een democratische samenleving niet steeds een afweging per situatie is vereist, maar een algemene toetsing volstaat’. De Hoge Raad lijkt daarmee te zeggen dat het niet nodig is om naar de concrete gevaarzetting van DMT binnen deze specifieke religieuze setting te kijken, aangezien de gevaarzetting voor de volksgezondheid in abstracto met de plaatsing van DMT op lijst I van de Opiumwet reeds is gegeven.

Rb. Overijssel 4 september 2019, ECLI:NL:RBOVE:2019:3103/3124 – Verwerping vonnisafpraak in Cymbal-zaak

Op 4 september jl. wees de rechtbank Overijssel twee vonnissen in de *Cymbal-zaak*. Doorgaans worden in deze rubriek uitspraken in eerste aanleg niet besproken, maar deze twee vonnissen trekken de aandacht omdat hierin een zogenoemde procesafpraak tussen het Openbaar Ministerie en de verdachten aan de orde was. Het betrof hier een primeur: niet eerder maakte het Openbaar Ministerie gebruik van een dergelijke afspraak. Vrij recent nog werd in de literatuur het gebruik van vonnis- en procesafspraken met kracht bepleit, met name in ondermijningszaken nu deze door hun complexiteit veel capaciteit van het Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht vergen (zie L.J.J. Peters, *Dealen met ondermijningsdelicten. Naar een efficiënte strafprocedure voor ondermijnende criminaliteit*, Deventer: Wolters Kluwer 2018). Ook de voorzitter van het College van procureurs-generaal toonde zich in reactie op dit pleidooi een warm voorstander van het gebruik van vonnis- en procesafspraken (zie ‘OM wil vaker procesafspraken in strafzaken’, 21 februari 2019, *www.om.nl*). In een brief aan de Tweede Kamer toonde ook de minister van Justitie en Veiligheid zich voorzichtig geïnteresseerd (zie *Kamerstukken II* 2018/19, 29279, 530). De voorzitter van de Raad voor de rechtspraak was echter beduidend kritischer en vreesde voor inkrimping van het rechterlijk domein en verlies van externe openbaarheid (zie ‘Rechter moet ondermijningszaken in volledige openbaarheid kunnen behandelen’, 21 februari 2019, *www.rechtspraak.nl*).

Concreet ging het in de onderhavige zaken – die betrekking hebben op het witwassen van vele miljoenen dollars, valsheid in geschrifte, oplichting en deelname aan een criminele organisatie – om een afspraak tussen het Openbaar Ministerie en de verdachten die inhield dat het Openbaar Ministerie een voorwaardelijke gevangenisstraf zou eisen in ruil voor het afstaan van het wederrechtelijk verkregen voordeel door de verdachten en volledige medewerking van de verdachten aan de opheldering van de feiten. Ook

zou het Openbaar Ministerie een vordering tot wijziging van de tenlastelegging indienen met als doel en strekking een mildere kwalificatie van de tenlastegelegde feiten. Zo gezegd, zo gedaan: zowel Openbaar Ministerie als de verdachten hielden zich tijdens het onderzoek ter terechtzitting aan de gemaakte afspraken, hetgeen er onder meer toe leidde dat de verdachten (het grootste deel van) de tenlastegelegde feiten bekenden en het Openbaar Ministerie in zijn strafeis (goeddeels) volstond met het vorderen van een voorwaardelijke gevangenisstraf. De rechtbank Overijssel veegde echter de vloer aan met de gemaakte afspraak, nu deze ‘op geen enkele wijze recht [deed] aan de aard en ernst van de feiten’. Vervolgens legde de rechtbank de verdachten een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van zes resp. vijf jaar op.

Met deze vonnissen van de rechtbank Overijssel lijkt het eerste experiment met het gebruik van proces- en vonnisafspraken op een regelrechte mislukking te zijn uitgedraaid. In het bijzonder de verdachten zullen met een flinke kater zijn achtergebleven, nu zij conform de gemaakte afspraken hebben meegewerkt door te bekennen, maar niet de hen in het vooruitzicht gestelde milde straf hebben kunnen incasseren. Hiermee is echter geenszins gezegd dat ook het hele idee van het gebruik van proces- en vonnisafspraken categorisch naar de prullenbak kan worden verwezen. Wel lijken de vonnissen van de rechtbank Overijssel als een waarschuwing voor het Openbaar Ministerie te kunnen worden beschouwd dat het zijn hand niet moet overspelen en niet te snel buiten de rechter moet rekenen. Zie voor een nadere bespreking van de vonnissen L.J.J. Peters, ‘Cymbal en de alternatieve afdoening van ondermijningsdossiers. Een bespreking van ‘s lands eerste procesafpraak’, *Strafblad* 2019, afl. 5).

Literatuur

Oraties

- M. Malsch, *Het recht is te belangrijk om aan juristen over te laten* (oratie OU), Heerlen: Open Universiteit 2019.

Proefschriften

- L.B. Esser, *De strafbaarstelling van mensenhandel ontrafeld. Een analyse en heroriëntatie in het licht van rechtsbelangen* (diss. Leiden), Den Haag: Boom juridisch 2019;
- M. Lochs, *Contempt of court. Een meerwaarde voor de goede strafrechtspleging in Nederland?* (diss. Leiden), Den Haag: Boom juridisch 2019;
- A. Zeeman, *Dulden of meewerken? Een onderzoek naar de toepassing van het nemo tenetur-beginsel bij de sfeerovergang van controle naar opsporing* (diss. Rotterdam), ‘s-Hertogenbosch: Gompel & Svacina 2019.

Overig

- J. Bijlsma, *Het voorwaardelijk sepot. Normering, praktijk en evaluatie*, Den Haag: Boom juridisch 2019;

- F.A. Claassens, *Heimelijke opsporing. Het juridisch handboek voor de opsporingspraktijk over de bevoegdheden van het werken onder dekmantel*, Zeist: Uitgeverij Kerckebosch 2019;
- C. Fijnaut, *A Peaceful Revolution. The Development of Police and Judicial Cooperation in the European Union*, Antwerpen: Intersentia 2019;
- J. Gouma, *De strafbaarstelling van sexting en sexchatting. Seksuele vrijheid en seksuele bescherming van tieners*, Weert: Celsus juridische uitgeverij 2019;
- A. Harteveld, R. Robroek, A. Bailleux & R. Verstraeten, *Buitengerechtelijke afdoening van strafzaken in Nederland en België* (Preadviezen van de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht 2019), Tilburg: Wolf Legal Publishers 2019;
- F. Koenraadt, *Naar een persoonlijke forensische psychologie en psychiatrie*, Den Haag: Boom juridisch 2019;
- F. Koenraadt, K. 't Lam & M. Lancel (red.), *Internet en sociale media. Een complexe realiteit in de forensische psychiatrie en strafrechtspleging*, Tilburg: Wolf Legal Publishers 2019;
- F.G.H. Kristen e.a. (red.), *Bijzonder strafrecht. Strafrechtelijke handhaving van sociaal-economisch en fiscaal recht in Nederland* (2e druk), Den Haag: Boom juridisch 2019;
- S. Meijer e.a., *De zucht naar vrijheid. Een onderzoek naar de strafbaarstelling van het schenden van bijzondere voorwaarden en het elektronisch toezicht en van het ontvluchten uit detentie*, Amsterdam: VU Amsterdam 2019;
- C. van der Meulen, *Hoge transacties en de vervolging van natuurlijke personen. Overwegingen van het Openbaar Ministerie bij het vervolgen van natuurlijke personen nadat een hoge transactie met de rechtspersoon is overeengekomen*, Weert: Celsus juridische uitgeverij 2019;
- V. Mitsilegas, A. di Martino & L. Mancano (red.), *The Court of Justice and European Criminal Law. Leading Cases in a Contextual Analysis*, Oxford: Hart Publishing 2019;
- J.S. Nan e.a., *Verhoging strafmaximum moord; is veertig het nieuwe dertig?*, Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam 2019;
- B. van Stokkom (red.), *Genoegdoening & redelijkheid. Over de grenzen van slachtofferemancipatie*, Den Haag: Boom criminologie 2019;
- L.R. Waaijer, *Het verschoningsrecht van advocaten in de onderzoekspraktijk. De toekomst van de geheimhoudingsplicht van strafrechtadvocaten in de ondernemingsrechtelijke praktijk*, Weert: Celsus juridische uitgeverij 2019;
- A.W. van Wijk, *Vergoeding van schade na strafvorderlijk optreden. Civielrechtelijke (overheids)aansprakelijkheid jegens gewezen verdachten en onschuldige derden gemoederniseerd*, Weert: Celsus juridische uitgeverij 2019.